บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์”
LYRICS OF “RABAM DAOWADUENG”

กรณ์พงศ์ พัฒนปกรณ์พงษ์* และอนุพงศ์ สุวรรณจันทร์**
KORNPHONG PHATANAPAKORNPHONG AND ANUPONG SUWANJAN

(Received: April 19, 2025; Revised: May 15, 2025; November 26, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการศึกษาบทพระนิพนธ์คำร้อง "ระบำดาวดึงส์" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ บทความนี้ได้รวบรวมและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” โดยจัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2467 จนถึงปัจจุบัน รวมเป็นเวลากว่า 100 ปี พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” บางส่วน จึงได้นำเสนอโดยมุ่งตรวจทานและสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” จากเอกสารหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นลายลักษณ์อักษรที่สืบค้นได้ เพื่อให้ผู้อ่านได้พิจารณาบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ รวมทั้งได้นำเสนอข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องต่อคำร้องในบทพระนิพนธ์โดยเปรียบเทียบและอธิบายประกอบไว้โดยละเอียด

คำสำคัญ : ระบำดาวดึงส์, ละครดึกดำบรรพ์, ระบำมาตรฐาน

Abstract

This article presents a study of lyrics of "Rabam Daowadueng", which is part of “ Lakhon Deukdamban, Sang Thong”, the episode “ Tee Klee” , authored by His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong. This article reviews and analyzes relevant documents regarding lyrics of "Rabam Daowadueng" from its first publication in 1924 to the present, spanning over 100 years. This article found that certain parts of lyrics have undergone changes over time. Therefore, the article aims to examine and synthesize the lyrics of "Rabam Daowadueng" using reliable and accessible documents

* กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา 1 จังหวัดสุพรรณบุรี
Thai Language Department, Banharnjamsai Wittaya 1 School, Suphan Buri Province
**กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์) โรงเรียนบ้านท่าเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี
Arts Department (Dramatic Arts), Banthasadet School, Suphan Buri Province

so that readers can consider the lyrics accurately and comprehensively. Additionally, this article provides detailed commentaries on the lyrics, offering comparisons and explanations.

Keywords : Rabam Daowadueng, Lakhon Deukdamban, Thai Classical Dance

บทนำ

“ดาวดึงส์เทวโลกมโหฬาร เป็นที่อยู่สำราญฤทัยหรรษ์
สารพัดงามจริงทุกสิ่งอัน สารพันอุดมสมใจปอง...”

ระบำดาวดึงส์ มีที่มาจากละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จากบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ในปัจจุบันผู้อ่านสามารถสืบค้นเพลงระบำดาวดึงส์ได้อย่างสาธารณะ จนถึงคำร้องช่วงหนึ่งของระบำดาวดึงส์ กล่าวว่า “อันอินทรปราสาท**ทั้งสาม** ทรงงามสูงเงื้อมกลางเวหา” ผู้เขียนสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับปราสาททั้ง 3 องค์ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระอินทร์ จึงค้นคว้าจากวรรณคดีไตรภูมิพระร่วง ตอนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ระบุว่า

> “...ที่ในท่ามกลางนครไตรตรึงษ์นั้น มีไพชยนต์ปราสาทโดยสูงได้ 25,600,000 วา ปราสาทนั้นงามนักงามหนาเทียรย่อมแก้วสัตตพิธรัตนะทั้งหลาย โดยสูงได้ 2,400,000 วา เทียรย่อมสัตตพิธรัตนะรุ่งเรืองงามพ้นประมาณ ถวายแก่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าไพชยนต์ปราสาทนั้นแล...”
>
> (พญาลิไทย, 2457, น. 156)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ปราสาทของพระอินทร์ ปรากฏเพียงไพชยนต์ปราสาทเท่านั้น บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอ บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยอ้างอิงจากการศึกษาเอกสารหลักฐานที่สามารถค้นคว้าได้ เพื่อตรวจสอบบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” จากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี ที่มีมาแต่ครั้งอดีตตั้งแต่การจัดพิมพ์บทละครดึกดำบรรพ์ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2467 จนถึงปัจจุบัน รวมเป็นเวลากว่า 100 ปี

การจัดพิมพ์ในบทความนี้เกี่ยวเนื่องกับเอกสารที่ผ่านวิวัฒนาการทางภาษาในห้วงเวลากว่า 100 ปี ผู้เขียนบทความจึงได้ปรับการเขียนสะกดคำให้ถูกต้องตามหลักภาษาในปัจจุบัน เพื่อง่ายต่อการอ่านและเข้าใจเนื้อหาสาระโดยตลอด ฉะนั้นข้อความบางตอนที่คัดลอกมาอ้างอิงไว้นี้ ในบางกรณีจึงมิได้สะกดเหมือนต้นฉบับ ขอให้ผู้อ่านพิจารณาเนื้อหาสาระของข้อความที่นำมาอ้างอิงดังกล่าวไว้เป็นสำคัญ

สืบย้อนรอยเอกสาร “บทละครดึกดำบรรพ์”

ผู้เขียนได้ค้นคว้าเอกสารหลักฐานของบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี ที่ปรากฏระบำดาวดึงส์เป็นส่วนหนึ่งในการแสดง พบว่าฉบับตีพิมพ์เท่าที่ผู้เขียนค้นพบตั้งแต่ครั้งแรกปี พ.ศ. 2467 เป็นต้นมา จัดพิมพ์ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ โดยหอพระสมุดวชิรญาณและกรมศิลปากร

ผู้เขียนพิจารณาเอกสารต้นฉบับ 3 ฉบับ โดยศึกษาและสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ประกอบด้วย 1) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง 2) บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง และ 3) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์ เนื่องจากปรากฏชัดเจนว่าผู้นิพนธ์ทรงตรวจอ่าน สอบทานและแก้ไขจนสมบูรณ์ อีกทั้งเอกสารดังกล่าวถือเป็นเอกสารที่อยู่ร่วมสมัยของผู้นิพนธ์ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2490 (กรมศิลปากร, 2506, น. 269)

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนมุ่งนำเสนอข้อมูลตามเอกสารที่ได้ค้นพบ ความสำคัญและความน่าเชื่อถือของเอกสารที่จะนำมาใช้ในการสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ดังนี้

1) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2467)

เอกสารฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์คำนำของประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง ซึ่งถือเป็นการจัดพิมพ์ครั้งแรกนี้ว่า

> “...ซึ่งหอพระสมุดฯ ได้พยายามรวบรวมมาช้านาน พึ่งหาต้นฉบับได้ครบเมื่อเร็ว ๆ นี้ ชุดหนึ่งคือ ละครดึกดำบรรพ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำริเรียบเรียงขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ 5... อีกประการหนึ่ง บทละครชุดนี้ ฉบับที่มีอยู่ก็วิปลาสคลาดเคลื่อนเสียมาก เพราะเป็นแต่จดกันไว้ตามคำบอกเล่าของผู้ที่เคยเล่น หามีฉบับอันเป็นหลักฐานปรากฏอยู่แห่งใดไม่ ถึงฉบับซึ่งหอพระสมุดฯ ได้มาก็วิปลาสเช่นนั้น...”
>
> (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2467, น. คำนำ 1-2)

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงชี้แจงเกี่ยวกับการจัดพิมพ์บทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง เป็นครั้งแรก ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงตรวจสอบชำระความถูกต้องให้ ดังนี้

> “...สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จดำรงตำแหน่งกรรมการอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ทรงรับชำระเมื่อจะพิมพ์ครั้งนี้ จึงนับได้ว่าเป็นฉบับที่ถูกต้องมีอยู่ฉบับเดียว สมควรจะพิมพ์รักษาไว้อย่าให้สูญเสีย”
>
> (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2467, น. คำนำ 2)

จะเห็นได้ว่าเอกสารฉบับนี้ที่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกนั้น ผู้นิพนธ์ได้ทรงตรวจสอบชำระความถูกต้องด้วยพระองค์เอง ซึ่งถือได้ว่าเอกสารฉบับนี้ควรใช้ในการพิจารณาเป็นหลักสำคัญ

2) บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2471)

เอกสารฉบับนี้ จัดพิมพ์โดยใช้ต้นฉบับเมื่อคราวจัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2467 แต่จัดพิมพ์เฉพาะเรื่องแยกเล่มกัน อีกทั้งคำนำของเอกสารฉบับนี้เป็นหลักฐานยืนยันว่าผู้นิพนธ์ทรงตรวจสอบชำระบทละครดึกดำบรรพ์ด้วยพระองค์เอง ดังคำนำระบุว่า

> “...พิมพ์คราวนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้ทรงชำระฉบับที่วิปลาสคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องโดยเรียบร้อยแล้ว มาใน พ.ศ. 2471 นี้ พระโสภณอักษรกิจเจ้าของโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธณากร มาขออนุญาตพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 กรรมการราชบัณฑิตยสภาเห็นว่า หนังสือเรื่องนี้ได้พิมพ์มานานต้นฉบับหายากอยู่แล้ว จึงอนุญาตให้พระโสภณฯ พิมพ์ตามประสงค์ แต่พิมพ์ครั้งนี้แบ่งเป็นเล่มเล็ก ๆ เฉพาะเรื่อง...”
>
> (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2471, น. คำนำ 4-5)

3) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2486)

เอกสารฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์คำนำเพิ่มเติมจากการพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2467 โดยมีการจัดพิมพ์บทละครดึกดำบรรพ์เพิ่มเติม 3 เรื่อง ได้แก่ มณีพิชัย ศูรปนขา และอุณรุท ความว่า

> “...บทละครดึกดำบรรพ์ที่พิมพ์ในสมุดพระราชทานแจกนั้น ยังขาดเรื่องมณีพิชัย เรื่องศูรปนขา กับเรื่องอุณรุท อยู่อีก 3 เรื่อง เธอจึงพยายามสืบเสาะบทละครดึกดำบรรพ์ที่ยังขาดจนได้มาครบ แล้วเอาไปถวายสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ กราบทูลขอให้ช่วยทรงตรวจชำระ ก็ทรงปราณีทำให้ตามประสงค์...”
>
> (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2486, น. 5)

ข้อมูลที่ปรากฏจะเห็นได้ว่าเอกสารฉบับนี้ได้รับการตรวจแก้ไขจากผู้นิพนธ์ด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าระยะเวลาที่จัดพิมพ์ครั้งนี้กับครั้งแรกนั้น ยาวนานเกือบ 20 ปี ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุว่า

> “...ฉันใคร่ให้พิมพ์หนังสือบทละครดึกดำบรรพ์ซ้ำ ด้วยต้นฉบับซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พิมพ์ในครั้งแรกพิมพ์มาช้านานถึง 20 ปี เดี๋ยวนี้หาฉบับไม่ใคร่ได้อยู่...”
>
> (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2486, น. 6)

จากเอกสารทั้ง 3 ฉบับข้างต้น ผู้เขียนจึงใช้เป็นเอกสารหลักเพื่อพิจารณาและสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” จากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง

ตอนตีคลี โดยศึกษาความสอดคล้องจากบทพระนิพนธ์และบทร้องในปัจจุบันของระบำดาวดึงส์ ที่ปรากฏในเอกสารลายลักษณ์อักษรทั้ง 3 ฉบับ โดยพิจารณาความเหมาะสมและถูกต้อง ตามพระนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์”

ผู้เขียนนำเอกสารที่ได้จากค้นคว้า จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ 1) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2467, น. 9-10) 2) บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง สังข์ทอง (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2471, น. 15-17) และ 3) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์ (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2486, น. 18-19) ข้างต้น มาสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์”ที่ปรากฏ ได้ดังนี้

“ดาวดึงส์เทวโลกมโหฬาร เป็นที่อยู่สำราญฤทัยหรรษ์
สารพัดงามจริงทุกสิ่งอัน สารพันอุดมสมใจปอง
เทพบุตรผุดพรรณโฉมยง งามทรงอาภรณ์ไม่มีหมอง
นางอัปสรงอนสงวนนวลละออง งามทรงเครื่องทอง**แล**เพชรนิล
สมเด็จพระอมรินทร์ปิ่นมงกุฎ ทรงวชิราวุธธนูศิลป์
รักษาเทวสีมาเป็นอาจิณ อสุรินทร์อรีไม่บีฑา
อัน**อินทร์**ปราสาท**แสงก่ำ** ทรงงามสูง**ง้ำ**กลางเวหา
สี่มุขหุ้มมาศสะอาดตา ใบระกาแกมแก้วประกอบกัน
ช่อฟ้าช้อยเฟื้อย**เฉื่อย**ชด บราลีที่ลดมุขกระสัน
มุขเด็จทองดาษกนกพัน บุษบกสุวรรณชามพูนท
ราชยานเวชยันต์รถแก้ว เพริศแพร้วกำกงอลงกต
แอกงอนอ่อนสลวยชวยชด เครือขดช่อตั้งบัลลังก์ลอย
รายรูปสิงห์อัดหยัดยัน สุบรรณจับนาคหิ้วเศียรห้อย
ดุมพราววาววับประดับพลอย แปรกแก้วกาบช้อยสะบัดบัง
เทียมด้วยสินธพเทพบุตร ทั้งสี่บริสุทธิ์ดั่งสีสังข์
มาตลีอาจขี่ขับประดัง ให้รีบรุดสุดกำลังดังลมพา”

จากบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ข้างต้น ผู้เขียนพบว่าคำร้องในระบำดาวดึงส์จากหลักฐานที่ศึกษาค้นคว้าไม่สอดคล้องกับบทร้องปัจจุบัน จำนวน 3 แห่ง ดังนี้

1) บทพระนิพนธ์	อัน**อินทร์**ปราสาท**แสงก่ำ**	ทรงงามสูง**ง้ำ**กลางเวหา
บทร้องปัจจุบัน	อัน**อินทร**ปราสาท**ทั้งสาม**	ทรงงามสูง**เงื้อม**กลางเวหา

กรณีคำว่า **อินทร์ปราสาท** และ **อินทรปราสาท** พบว่า จากเดิม อินทร์ปราสาท (อิน-ปรา-สาด) เพียงตัดเครื่องหมายทัณฑฆาตแล้วใช้วิธีการอ่านออกเสียงสมาสคำเป็น อินทรปราสาท (อิน-ทระ-ปรา-สาด / อิน-ทะ-ระ-ปรา-สาด) นั้นความหมายยังคงเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่เอื้อเสียงเสนาะไพเราะมากขึ้น

กรณีคำว่า **แสงก่ำ** และ **ทั้งสาม** เมื่อพิจารณาความหมายเป็นหลักสำคัญ พบว่า ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า “ก่ำ” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง สุกใส เข้ม จัด มักใช้แก่สีแดงหรือทองที่สุก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2493, น. 139; ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น. 92; ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 120; ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 122) ในบริบทนี้ “แสงก่ำ” หมายถึง แสงสว่างสุกใสเรืองรอง สอดคล้องกับไตรภูมิพระร่วงที่ระบุถึงความงามปราสาทของพระอินทร์ ความว่า “...เทียรย่อมสัตตพิธรัตนะรุ่งเรืองงามพ้นประมาณ...” (พญาลิไทย, 2457, น. 156) หมายถึง ล้วนแล้วไปด้วยแก้ว 7 ประการที่มีความสว่างไสวรุ่งเรืองงดงามเกินจะพรรณนาได้ ในขณะที่คำว่า “ทั้งสาม” ในบริบทนี้หมายถึง ปราสาทของพระอินทร์ทั้ง 3 องค์ เมื่อพิจารณาวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ผู้เขียนไม่พบปราสาททั้ง 3 องค์ ระบุเพียง “...พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าไพชยนต์ปราสาทนั้นแล...” (พญาลิไทย, 2457, น. 156) ส่วนปราสาทที่ปรากฏอื่น ๆ ในไตรภูมิพระร่วงเป็นเพียงภาพพรรณนาความสวยงามของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อาทิ ปราสาทยอดประตู ปราสาทกำแพงแก้ว มิใช่ปราสาทที่ประทับของพระอินทร์แต่อย่างใด

กรณีคำว่า **ง้ำ** และ **เงื้อม** เมื่อพิจารณาความหมายเป็นหลักสำคัญ พบว่า ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า “ง้ำ” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ชะโงกเลยไปข้างหน้า คว่ำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2493, น. 265) ต่อมาได้ให้ความหมายที่ชัดเจนขึ้นว่า เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ยื่นออกไปเกินปรกติจนปลายโน้มลง โน้มไปทางหน้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น. 92; ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 120; ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 122) และคำว่า “เงื้อม” เป็นคำนาม หมายถึง สิ่งที่สูงยื่นง้ำออกมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2493, น. 268; ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น. 208; ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 283; ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 295) จะเห็นได้ว่าทั้ง 2 คำดังกล่าวมีความหมายถึงสิ่งที่ยื่นยาวออกมาเกินปกติ มีความหมายใกล้เคียงกัน

เมื่อพิจารณาบริบทของคำประพันธ์และฉันลักษณ์ พบว่า

กรณีที่ 1 “ก่ำ” และ “ง้ำ”

อันอินทร์ปราสาทแสง**ก่ำ** ทรงงามสูง**ง้ำ**กลางเวหา

คำว่า “ก่ำ” ซึ่งเป็นคำสุดท้ายของวรรคหน้า ส่งสัมผัสระหว่างวรรคไปยังคำว่า “ง้ำ” ซึ่งอยู่ในตำแหน่งคำที่ 4 ของวรรคหลัง

กรณีที่ 2 “สาม” และ “เงื้อม”

อันอินทรปราสาททั้ง**สาม** ทรงงามสูง**เงื้อม**กลางเวหา

คำว่า “สาม” ซึ่งเป็นคำสุดท้ายของวรรคหน้า ส่งสัมผัสระหว่างวรรคไปยังคำว่า “สาม” ซึ่งอยู่ในตำแหน่งคำที่ 2 ของวรรคหลัง แทนที่จะส่งสัมผัสไปยังคำว่า “เง้อม” ซึ่งอยู่ในตำแหน่งคำที่ 4 ของวรรคหลัง ทั้งนี้เพราะ “เง้อม” ไม่ใช่สัมผัสสระของคำว่า “สาม” จึงไม่สามารถรับสัมผัสได้ จึงเปลี่ยนคำรับสัมผัสเป็นคำว่า “งาม”ซึ่งถูกต้องตามฉันทลักษณ์

หากพิจารณาชนิดของคำและความหมายประกอบกัน พบว่า “ง้ำ” เป็นคำวิเศษณ์ และ “เง้อม” เป็นคำนาม ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายกริยาของคำว่า “สูง” ผู้เขียนเห็นว่า “สูงง้ำ” มีความหมายสมบูรณ์และเหมาะสมตามไวยากรณ์กว่า “สูงเง้อม” ตามบริบทของพระนิพนธ์นี้

2) บทพระนิพนธ์ ช่อฟ้าช้อยเฟื้อย**เฉื่อย**ชด บราลีที่ลดมุขกระสัน

กรณีคำว่า **เฉื่อย** ปรากฏการออกเสียงว่า “เชือย” ในการขับร้องตามทำนองเพลงเท่านั้น ซึ่งผู้อ่านสามารถสืบค้นได้จากเพลงระบำดาวดึงส์โดยทั่วไป คำว่า “เชือย” ไม่ปรากฏความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ผู้เขียนพิจารณาเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางภาษาดังกล่าวอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงเสียงวรรณยุกต์จากเสียงวรรณยุกต์เอก /เฉื่อย/ เป็นเสียงวรรณยุกต์สามัญ /เชือย/ อาจมีสาเหตุจากทำนองเพลงหรือวิธีการขับร้องที่เกิดขึ้นในภายหลัง อย่างไรก็ดี รูปเขียนที่ปรากฏยังคงปรากฏคำว่า “เฉื่อย” ตามบทพระราชนิพนธ์ในเอกสารทุกฉบับ

3) บทพระนิพนธ์ นางอัปสรงอนสงวนนวลละออง งามทรงเครื่องทอง**แล**เพชรนิล

กรณีคำว่า **แล** เอกสารบางฉบับที่เกิดขึ้นภายหลังเอกสารที่ผู้เขียนนำมาใช้สังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้องในครั้งนี้ พบการเขียนว่าจาก “แล” เป็น “และ” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2502, น. 18; นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2509, น. 18; นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2528, น. 15) อย่างไรก็ดี เมื่อยึดตามเอกสารที่ผู้เขียนนำมาสังเคราะห์ทั้ง 3 ฉบับ เห็นตรงกันเป็นคำว่า “แล” จึงไม่มีเหตุสงสัยใด

การค้นคว้าและศึกษาเอกสารข้างต้นนี้ ผู้เขียนพบว่ามีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ที่ปรากฏบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ด้วยเช่นกัน จึงรวบรวมเป็นข้อสังเกตและข้อค้นพบจากการศึกษาประกอบไว้ในบทความนี้ด้วย

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์”

จากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เอกสาร บทร้องรำ รวบรวมโดย หม่อมเจ้าดวงจิตร จิตรพงศ์ (2505, น. 1) พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรากฏคำร้อง **“อันอินทร์ปราสาทแสงก่ำ ทรงงามสูงง้ำกลางเวหา”** สอดคล้องกับเอกสารที่ตีพิมพ์ภายหลัง พ.ศ. 2486 ทุกฉบับ ได้แก่ 1) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์ (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2502, น. 18-19) และ 2) บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2513, น. 15-17) อย่างไรก็ดี 1) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2509, น. 18-19) และ 2) ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์ (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, 2528, น. 15) ปรากฏคำร้อง “อัน**<u>อินทร</u>**ปราสาทแสงก่ำ ทรงงามสูงง้ำกลางเวหา” ไม่มีเครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้

นอกจากนี้ เอกสารที่ปรากฏคำร้อง **“อันอินทรปราสาททั้งสาม ทรงงามสูงเงื้อมกลางเวหา”** เอกสารลำดับแรกที่ปรากฏบทร้องที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน คือ ชุมนุมบทละครและบทคอนเสิต (กรมศิลปากร, 2506, น. 15-16) รวบรวมและตรวจสอบโดยกรมศิลปากร ซึ่งต่างจากเอกสารที่ผู้เขียนนำมาสังเคราะห์บทพระนิพนธ์ในตอนต้น ที่ผู้นิพนธ์ทรงตรวจสอบด้วยพระองค์เอง คำนำของเอกสารข้างต้น ระบุว่า

> “...คราวนี้ กรมศิลปากรได้พยายามรวบรวมบทพระนิพนธ์ที่เคยพิมพ์กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ มารวมไว้ด้วยกัน ซึ่งนายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายดนตรีไทยของกรมศิลปากรได้ช่วยตรวจสอบและทำหมายเหตุอธิบายไว้ในตอนต่าง ๆ ตอนใดที่สงสัยก็ได้ทูลปรึกษาหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร จิตรพงศ์ พระธิดาของพระองค์ท่าน ซึ่งก็ทรงเมตตาโปรดอธิบายประทาน...”
>
> (กรมศิลปากร, 2506, น. คำนำ 4)

ในภายหลัง ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง (กรมศิลปากร, 2514, น. 15-16) ได้จัดพิมพ์โดยใช้ต้นฉบับเมื่อ พ.ศ. 2506 และพบเอกสารที่นำไปอ้างถึงใน ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยบางชุด (ฤกษ์ชัย บัญชา, 2516 น. 12-13) รวมทั้งงานวิจัยที่ปรากฏบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ได้แก่ ปริญญานิพนธ์ เรื่อง วิเคราะห์บทละครดึกดำบรรพ์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (สุจิตรา จรจิตร, 2522, น. 126) และ 2) รายงานวิจัยโครงการ “เรื่องเก่าเล่าใหม่ 3: การกำกับศิลป์สำหรับละครร่วมสมัย” (ฤทธิรงค์ จิวากานนท์, 2550, น. 18-19) ก็ล้วนแต่ใช้เอกสารอ้างอิงของกรมศิลปากร (2506, น. 15-16; 2514, น. 15-16) งานวิจัยของฤทธิรงค์ จิวากานนท์ ได้แสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการกำกับศิลป์ออกแบบฉากดาวดึงส์ของบทละครเรื่องสังข์ทอง โดย ระบุว่า

> “...บทร้องสำหรับเทวดานางฟ้าจับระบำได้บรรยายลักษณะของฉากไว้อย่างชัดเจน ว่ามีปราสาท 3 องค์... ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเจ้าฟ้านริศรานุวัดติวงศ์ ทรงร่างฉากนี้ไว้... ทำให้เห็นชัดว่าการแสดงฉากนี้ต้องใช้พื้นที่กว้าง เพราะต้องสร้างฉากปราสาททั้ง 3 องค์”
>
> (ฤทธิรงค์ จิวากานนท์, 2550, น. 19)

ภาพที่ 1 แบบร่างฉากดาวดึงส์ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ที่มา : กรมศิลปากร (2506)

อย่างไรก็ดี หม่อมเจ้าดวงจิตร จิตรพงศ์ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกความแตกต่างและความผิดพลาดไว้ โดยมิได้ทรงชี้แจงเกี่ยวกับบทพระนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ระบำดาวดึงส์” ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ทอง แต่ประการได้ หากแต่ทรงบันทึกไว้ว่า

> “...ฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกในงานทำบุญอายุเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2467 นั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ทรงตรวจสอบต้นฉบับที่สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ทรงได้มาจากที่ต่าง ๆ พบมีผิดมากแห่ง เคยตรัสสั่งให้ค้นหาต้นฉบับเดิมที่ทรงร่างไว้ก็หาไม่ได้ จึงทรงสอบถามจากตัวละครและนักร้องนักดนตรีเก่า ๆ ที่จดจำกันไว้ได้ และทรงแก้ไขที่ทรงเห็นว่าบกพร่องบ้าง ถือเป็นฉบับของหอพระสมุด อันเป็นฉบับที่ถูกต้อง...”
>
> (กรมศิลปากร, 2506, น. 269)

และในเอกสารฉบับเดียวกันนี้ ทรงบันทึกข้อข้องใจที่ต้องการปรึกษาผู้รู้เพื่อวินิจฉัย โดยทรงแสดงความเห็นเกี่ยวกับฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2467 ในการจัดพิมพ์ครั้งแรกว่า

> “...ในการที่จะพิมพ์ใหม่นี้ ในส่วนของเดิมซึ่งทรงสอบทานไว้ด้วยพระองค์เองนั้น โดยเฉพาะเรื่องที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2467 มีบางตอนผิดกับต้นร่างอยู่บ้างทั้งบทร้องบทเจรจา ในท้องเรื่องคิดว่าถือเอาตามฉบับหอพระสมุดเป็นถูก เสมือนว่าทรงแต่งแก้ใหม่ก็น่าจะสมควรดี...”
>
> (กรมศิลปากร, 2506, น. 272)

ด้วยเหตุนี้ จากการศึกษาเอกสารที่ค้นพบเกี่ยวกับบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” นั้น ผู้เขียนเห็นตรงตามบันทึกของหม่อมเจ้าดวงจิตร จิตรพงศ์ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ควรพิจารณาให้ฉบับพิมพ์

ครั้งแรก พ.ศ. 2467 เป็นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์ เนื่องจากทรงตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้องด้วยพระองค์เอง ซึ่งถือเป็นการชำระบทละครดึกดำบรรพ์ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงบทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ที่ปรากฏในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี ที่ปรากฏในฉบับพิมพ์ครั้งแรกนั้นด้วยเช่นกัน

สรุป

บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ที่ปรากฏในบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในระยะเวลากว่า 100 ปี เกิดการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน บทความนี้จึงนำเสนอข้อเท็จจริงจากเอกสารที่ค้นพบ ตรวจสอบและสังเคราะห์บทพระนิพนธ์คำร้อง “ระบำดาวดึงส์” ตามที่ปรากฏจากเอกสารที่น่าเชื่อถือ รวมทั้งให้ข้อคิดเห็นประกอบไว้ เพื่อให้ผู้อ่านทุกท่านได้พิจารณาสาระ ความเป็นไปได้ และความถูกต้องของบทพระนิพนธ์คำร้องนี้ โดยอยู่บนพื้นฐานทางวิชาการ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทความนี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญแก่นักภาษา นักวรรณคดี นาฏศิลปิน คีตศิลปิน ดุริยางคศิลปิน ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจทุกท่าน เพื่อร่วมกันพิจารณาบทพระนิพนธ์คำร้องนี้ โดยใช้ดุลยพินิจของทุกท่านอย่างกว้างขวาง และยังประโยชน์แก่วงการดนตรีและนาฏศิลป์ไทยให้ดำรงอยู่สืบไป

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2506). *ชุมนุมบทละครและบทคอนเสิต พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.* ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร.

_____. (2514). *ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.* ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร.

ดวงจิตร จิตรพงศ์, ม.จ. (2505). *บทร้องรำ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.* โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2467). *ประชุมบทละคอนดึกดำบรรพ์ ฉบับหลวง*. โรงพิมพ์ไท.

_____. (2471). *บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง.* โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

_____. (2486). *ประชุมบทละคอนดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์.* โรงพิมพ์พระจันทร์.

_____. (2502). *ประชุมบทละคอนดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์.* โรงพิมพ์พระจันทร์.

_____. (2509). *ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์.* โรงพิมพ์อักษรสาสน์.

_____. (2513). *บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง.* ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร.

_____. (2528). *ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ ฉบับบริบูรณ์.* โรงพิมพ์สยามรัฐ.

พญาลิไทย. (2457). *ไตรภูมิพระร่วง.* [ม.ป.พ.].

ราชบัณฑิตยสถาน. (2493). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493.* บริษัท คณะช่าง จำกัด.

_____. (2525). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.* อักษรเจริญทัศน์.

_____. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

_____. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* ราชบัณฑิตยสถาน.

ฤกษ์ชัย บัญชา (2516). *ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยบางชุด พร้อมคำอธิบาย บทร้อง และเพลงประกอบ.* โรงพิมพ์มนตรี.

ฤทธิรงค์ จิวากานนท์. (2550). *เรื่องเก่าเล่าใหม่ 3: การกำกับศิลป์สำหรับละครร่วมสมัย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.* สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

สุจิตรา จรจิตร. (2522). *วิเคราะห์บทละครดึกดำบรรพ์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.* [ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์] มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.